

Toplum Bilimleri

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

Vol: 7 Num: 14
Temmuz - Aralık 2013
ISSN 1306-7877

Ali ÖZENÇ (*) & Fatih ÖMEK (**)

IX. DİN SOSYOLOGLARI KOORDİNASYON TOPLANTISI: “TAKLİTTEN ÂRİ SOSYOLOJİ VE DİN SOYOLOJİSİ İNŞASININ İMKÂN VE SORUNLARI” (SİVAS)

Sosyoloji, bir bilim olarak ortaya çıkmaya başladığı zamandan bu yana, konularından metodolojisine, bilimsel niteliğinden gerekliliğine kadar birçok eleştiri almıştır. Söz konusu eleştirilerin odağındaki bir bilim olarak sosyolojinin verileri, kendisine araştırmayı konu edindiği toplumun anlaşılması ve yorumlanmasında hem siyasetçiler hem de bilim adamları için vazgeçilmez olmuştur. Kurucu babalarının amaçları ve uğraşları ile günümüzdeki konu ve çalışma alanının ciddi değişikliklere ve çeşitliliklere uğradığı sosyoloji, yaklaşık iki yüz yıldır her açıdan oldukça mesafe kat etmiştir. Hem alt dallara ayrılarak uzmanlaşmış hem konularını yaşayan dünyanın yeniliklerine göre çeşitlendirmiş, bilim ve teknolojinin gelişmesi ekseninde de hem metodoloji olarak hem de disiplinler arası ilişki bazında bu değişimlere ayak uydurarak toplumun analizi ve toplumsal sorunların tespitinde üzerine düşen vazifeyi ifa etmiştir.

Din, toplumların yapısı incelenirken değişmeyen kurumlardan biri olarak kabul edilmektedir. Din ve toplum ilişkisi başlangıçta sosyolojinin temel konusu iken zamanla dallara ayrılan sosyolojinin bir alt dalı olarak din sosyolojisi bu ilişkiyi konu edinmiş ve çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmıştır. Din sosyolojisinin konusu, metodolojisi ve çalışma şekliyle sosyolojinin neresinde bulunduğu,

sosyolojiden bir parça mı yoksa ayrı (ârî) bir bilim dalı mı olduğu ya da böyle bir ayrımın, özünde yanlış mı olduğu hep tartışılmalıdır. Bu tartışmalardan hareketle ilki Çorum'da gerçekleştirilen Din Sosyolojisi Koordinasyon Toplantılarının dokuzuncusu bu sene 28-30 Haziran 2013 tarihlerinde ülkemizin dört bir yanından gelen din sosyologlarının katılımıyla, Sultanşehir olarak adlandırılan Sivas ilimizdeki Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Toplam üç gün süren toplantının birinci gününde protokol konuşmaları ve "Taklitten Ârî Sosyoloji ve Din Sosyolojisinin İmkân ve Sorunları" konulu sempozyumun oturumları yapıldı. İkinci gün Divriği ilçesindeki Ulu Camii'nin ve Kangal'daki Balıklı Kaplıcasının gezilmesi programı vardı. Toplantının son gününde ise, değerlendirme oturumu ve Sivas ilinin gezimi yapıldı.

Protokol konuşması olarak Sivas Belediye Başkanı Doğan Ürgüp, Sivas iliyle alakalı bilgiler verip, böyle bir toplantının burada yapılmasından dolayı memnuniyetlerini dile getirdi. Prof. Dr. Metin Bozkuş (C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dekanı) selamlama konuşması yaptıktan sonra Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü adına Rektör yardımcısı kendisi de bir sosyolog olan Prof. Dr. Ali ERKUL, Dünya'da ve Türkiye'de Sosyolojinin ve Din Sosyolojisinin ortaya çıkışı ve bunları hazırlayan etkenler üzerinde durdu. Toplumda kitlesel bir değişimin olması için (sistem değişikliği) bir takım etkenlerin olduğu bunların da a) toplumda genel yaşamı sarsan problemler, b) hür düşünce imkanı ve c) entelektüeller olduğu ifade edildi. Dünyada Sosyoloji'yi bağımsız bir disiplin olma yoluna yönelen toplumsal olaylar Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbı ve Rönesans, Reform Hareketleri olarak ifade edildi. Tabii bunların sonucunda toplumda meydana gelen, ortaya çıkan buhranlar, problemler, sıkıntılar ve bunlara çözüm bulma uğraşısı içinde olan entelektüeller ve o günün şartlarında var olduğu düşünülen hür düşüncenin sosyolojinin doğuşunu sağladığı belirtildi.

Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarının ise, zorunlu olarak bazı aşamalar geçirdiği bunların sosyal bilimlerin taklit edildiği dönem, ülkenin sosyo-kültürel problemlerinin çalışıldığı dönem ve neticede evrensel sosyolojiye katkı sağlandığı son dönem olduğu belirtilmiştir. Ülkemizde sosyolojinin iki eksenli olarak başladığı, bunlardan ilki İstanbul ekolü olarak adlandırılan, A. Comte ve Emile Durkheim'in Türkiye'deki temsilciliğini yapan Ziya Gökalp'in başlatmış olduğu sistemdir yani sosyolojizmdir. İkincisi ise, Ankara ekolü şeklinde isimlendirilen, Frederic Le Play'in Science Sociale ekolünün Türkiye temsilcisi Prens Sabahattin'in başlattığı uygulamalı sosyolojidir.

Toplantının ev sahipliğini ve koordinasyonu yapan Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Durmuş Tatlılıoğlu açılış konuşmasında ülkemizde bilgi üretmek yerine bilginin aktarıldığı ve çevirilerin yapıldığı, bunların da din sosyolojisinin gelişimine engel olduğunu ifade etti. Bunun yanı sıra Türk din sosyolojisinde tarihle ciddi bir irtibatın görüldüğünü, bunun sebebinin de Osmanlının etkisi olduğunu belirtti.

Koordinasyon toplantısının ilk gün öğleden sonraki I. Oturumunun Başkanı Prof. Dr. Ünver Günay, tefsir ve meal sosyolojisine çalıştığını Temel İslam Bilimlerindeki bazı hocalar kabul etmese bile klasik eserlerin içerisindeki bilgilerin tam da sosyolojiye veri oluşturacağını ve bu bilgileri kullanmanın da sosyoloji olacağını söyledi. İlk bildiriye Prof. Dr. Korkut Tuna ile beraber hazırlayan ama kendisi katılmadığı için yalnız sunmak zorunda kalan Prof. Dr. Zeki Arslantürk 'Batılı Bilimin Eleştirisi: Sosyolojinin Evrenselliği ve Yerelliği' başlığıyla sundu. Arslantürk, Fındıkoğlu'ndan alıntıladığı 'sosyolojinin ismi gibi cismi itibariyle de batı ilmi' olduğunu belirtti. Bizler bilgi üretmediğimiz için haliyle de teori üretmediğimizi, bundan dolayı da taklide devam ettiğimizi, batıdan istifade edemediğimiz için de onları taklit ettiğimizi ifade etti. İndirgemelerin monolitik olduğu, sosyal olay ve olguların çok sebepli olduğunu, olayları zihinde bir kavram ve çerçeveye yerleştirmenin paradigmayı oluşturduğu, bu paradigmalara teorilere dönüştüğü ve model olarak toplumun açıklandığı bir sürecin gerçekleştiğini belirtti. Batının kendi toplumunu açıklamak için sosyolojiyi kurduğunu, başka toplumları sömürmek için ise, antropolojiyi kullandığına değindi. Din sosyolojisinin tarihsel gelişiminin önce felsefeden kopuş sonra sosyolojiden ayrılma ve bağımsızlık yolunda bir uğraş şeklinde gerçekleştiğini söyledi. Batının gelişmesi ve değişmesi bir hal değişimi şeklinde ve ani olduğunu, doğunun değişiminin ise, bir başak gibi içten içe ve yavaş yavaş olduğunu, dolayısıyla batı taklit edilirken bu gerçeğin göz önünde bulundurulmasının önemini vurguladı. Aydınlarla başlayan dini sorgulama faaliyetinin din sosyolojisini oluşturduğunu zamanla bunu kiliselerin üstlendiği ve ilk din sosyologlarının papaz olmasının sebebinin bu olduğu yine Arslantürk tarafından ifade edilmiştir. İlk din sosyolojisi metodolojisini yazan Wach'ın kendi toplumları ile ilgili tipler (tipolojiler) yaptığını ve bu tiplerin batıların zihninde bir alan teşkil ettiği yani anlam dünyası olduğunu, Batının zihnindeki yapıyı aynen bize uyarlamasının yanlış olacağını bundan dolayı Batı eleştirilmeli mi ya da ne kadar ne boyutta eleştirilmeli sorusunun karşımıza çıktığını söylemiştir. Son olarak Arslantürk, İbn Haldun ve Biruni'nin sosyolojik ve antropolojik mirasını, gereği gibi değerlendiremediğimizi acaba bu miras tekrar ele alınsa kendinden menkul bize has bir sosyoloji çıkar mı? diye sorgulayarak biz Batı değiliz ki kendi problemlerimizin çözümünü onların çözümlerini kopyalayarak sağlayalım demiştir.

Müzakere bölümünde Arslantürk'ün toplantının amacı çerçevesinde yaptığı tebliğinde değindiği konulardan 'taklit' meselesinde Prof. Dr. M. Ali Kirman, batılı bilimin eleştirisini bizzat batıların yaptığını, üretim olmayınca taklidin olduğunu, Batılı bilimin de eksikliklerinin ve alternatiflerinin olduğunu belirtmiştir. Kabul etsek de etmesek de artık ortak bir bilim dilinin olduğunu, Batılı bilimlere bile eleştirirken onların metoduyla bunu yapabildiğimizi Avrupa'da bir sempozyumda örnekleme eksik ve yetersiz olan bir bilim adamının tebliğini eleştirirken yine sosyolojinin metotlarıyla bunu yapabildiğini ifade ederek bir taklit sarmalı içerisinde olduğumuzu vurgulamıştır.

Prof. Dr. Bünyamin Solmaz ise, Batının bilgisine mi yoksa üretim tarzına mı tepki koyuyoruz? diye sorarak Batılılar bilgiyi üretiyorlar ve ucuza vermiyorlar diye onları eleştirdiğimizi 'herkesin bilmediği bilgi güçtür' sözüyle katkı sağladı. Prof. Dr. Ali Akdoğan da, Batının laboratuvarlarını kullanarak bilim yapmaya başladığımız için eksi birden mi başlıyoruz acaba? diyerek Prof. Dr. Kirman'ın Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi kitabında ülkemiz dururken niye Batıyı laboratuvar olarak kullandığını sorarak değerlendirmede bulundu. Prof. Dr. Ramazan Uçar da, bu tartışmaların ezikliğimizden kaynaklandığını ve bunun hala devam mı edeceğini sorgulayarak pozitivism ve rasyonalizm düşmanlığı yaptığımızı söyleyerek ezbersiz eğitimin olamayacağını bilmesi gerektiğine değindi. Oturum kapanırken tekrar söz alan Arslantürk, sosyal olayları içinden mi okuyoruz yoksa içine mi okuyoruz diyerek, inandıklarımızı sosyolojiye onaylatmak yerine gerçek sosyoloji yapılmalı dedi.

II. Oturumda ilk tebliğci olan Prof. Dr. Kemalettin Taş 'Nasıl Bir Din Sosyolojisi: Alternatif Arayışlar, İsim-Konu-Metot ve Teori Meselesi' başlıklı tebliğinde özetle Batı ikinci aydınlanmayı yaşarken bizim birinciyi yakalamaya çalıştığımızı bununla birlikte genel olarak dil sıkıntısı olmayan Türk sosyologlarının batıdaki gelişmeleri an be an takip ettiğini fakat kendi çalışmalarımızın kuru (etliye süt-lüye karışılmaması anlamında) olduğunu işin içine kendimizi sokmadan (empirik çalışma yapılmadan) başkalarının çalışmaları üzerinden ve genel araştırmaların yapıldığını, haliyle böyle olunca bilgi üretilmeyip sosyografya çalışması yapıldığını neticede özgün teori üretilmediğini belirtmiştir.

İkinci tebliği olarak aynı başlıkla Doç. Dr. İhsan Toker kürsüye çıkmış din sosyolojisinin ve din sosyologlarının mevcut durumunu eleştiri sadedinde bir giriş yaparak 'yıllardır bu toplantıda aynı şeylerin söylendiğini hiçbir ilerleme kaydedilmediğini ve Alman din sosyolojisinin etkisinde çalışmalara devam edildiğini' söyledi. Taklit konusunda din sosyolojisinin de bir sosyoloji olduğu ikisini ayırmaya çalışmanın bir anlamının olmadığını belirterek bu bağlamda ülkemizde iki kutuplu bir durum olduğunu, birinin sosyoloji kürsülerinde dinin olmadığı, diğerinin de İlahiyat Fakülteleri din sosyolojisi kürsülerinin kendinden menkul ve dışarı kapalı olduğunu ifade etti. Eğer bir sosyolojik muhayyileden (sociological imagination) bahsedilecek ise, din sosyolojisinin bunun içinde olacağını yoksa din sosyolojisinin ayrı bir alan olmadığını vurguladı. Batılı din sosyolojisini Avrupa ve Amerikan din sosyolojisi diye ikiye ayırabileceğimizi, 60'tan sonra Amerikan din sosyolojisinin alana hakim duruma geldiğini ve neticede bu hakimiyetten bizim de nasibimizi alarak atıflarımızı hep batı endekli yaptığımızı belirtmiştir. Toker ayrıca Batının din (religion) kelimesine verdiği anlam ile bizim dine verdiğimiz anlam arasında ciddi fark olduğu, bu fark görmezden gelinerek batılı yorumları bize uygulamaya çalıştığımızı, bu farklar ortaya konmadan din sosyolojisi çalışmalarının yapılamayacağı üzerinde durdu. Batıdan Robert Wuthnow gibi bazı din sosyologlarının çalışmalarından örnekler vererek

din sosyolojisi çalışmalarının nasıl yapıldığından bahsedip pozitivism, nitel çalışmaların önemi, İslam sosyolojisi ve sosyoloji-din sosyolojisi ayrımının doğru olmadığı gibi konulardan söz ederek koordinasyon toplantısında farklı tartışma zemini başlatmış oldu. Fakat Toker kendi tasavvurundaki din sosyolojisi alan ve metodoloji şablonunu ifade etmedi ve toplantılara ve katılımcılara yönelttiği eleştirilerinin alternatifini ve önerilerini sunmadı. Bunun üzerine oturumun müzakerecilerinden olmamasına rağmen Prof. Dr. Ali Akdoğan söz de almadan ayağa kalkıp sayın Toker'e bu toplantılardan ne bekliyordun da neyi bulamadın diye bir soru yöneltti ama sürenin azalmasından dolayı ne Toker'in eleştirileri ve vurguları katılımcılar tarafından tam olarak ve gereken genişlikte değerlendirilebildi ne de oturumun müzakerecileri tam olarak bu tartışmalara katılabildi. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Prof. Dr. Fazlı Polat bu oturumun müzakere kısmında ülkemizin coğrafi probleminden dolayı ne doğulu ne de batılı olamadığımızdan bahsetti. Din sosyoloji çalışmalarının konumunu belirleymesinden kaynaklanan bir sıkışıklık yaşadığını (Doğu ile Batı arasında) söyledi. Alanın normatif bir olgu olan din ile pozitivist sosyoloji arasında kaldığını genel sosyolojinin dine karşı bakışının problemli olduğunu, ülkemizde ilahiyat fakültelerinde yapılan din sosyolojisi çalışmalarının ise, bir takım sosyal olayları meşrulaştırma vazifesi gördüğünü dile getirdi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Prof. Dr. Niyazi Akyüz, bu toplantı ile objektiflik sorununun tartışmaya açılmış olduğunu bundan sonra bu konunun tartışılmasının gerektiğini ifade ederek Sayın Toker'in nitel çalışmaların sosyolojideki önemi vurgusuna eleştiri mahiyetinde, araştırmalarda her ikisinin de kullanılabileceğini hangisinin tercih edileceğini araştırma deseninin belirleyeceğini, takım tutar gibi nitelci ya da nicelci olunamayacağını ifade etti.

Koordinasyon toplantısının değerlendirme bölümünde Sayın Arslantürk, İslam Sosyolojisi demek İslam'ın sosyolojinin emrine verilmesi anlamına geldiğini, İslam'ın ne başına ne de sonuna bir sıfat ya da ek alamayacağını ve buna ihtiyacının olmadığını (N. Topçu'dan esinlenerek) belirterek İslam Sosyolojisi kavramını ve düşüncesini eleştirmiş oldu. Ayrıca din-toplum çalışmalarında *din*'in bağımsız değişken *toplum*'un ise bağımlı değişken olduğunu, bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin emrine verilemeyeceğini ifade ederek farklı bir yaklaşım sergiledi. Ek olarak yıllardır teori ve metodolojide anlamadığımızı bunun da zaten sosyolojiyi sosyoloji yapan temel dinamik olduğunu söyleyerek bir anlamda koordinasyon toplantısının amacına ulaştığını ortaya koymuş oldu. Sayın Akdoğan ise, bu toplantıların olumlu bir sinerji meydana getirdiğini çalışmalarımızın ülkemize ve kendi toplumsal problemlerimize yönelik olması gerektiğini son olarak da yerel-evrensel ilişki ekseninde çalışmaların yapılması gerektiğini söyledi. Sayın Akyüz de değerlendirmesine Arslantürk gibi İslam'ın önüne hiçbir sıfatın eklenemeyeceğini belirterek başladı. Kendi sorunlarımızı mı yoksa yapma konuları mı çalışıyoruz? diyerek teorik ama empirik yönü ol-

mayan çalışmaları eleştirerek toplumumuzla ilgili sosyolojik bilgi üretmemiz gerektiğini söyledi. Genel sosyolojik bilgilere mesafe koyamayacağımızı, önyargılar ortadan kalkarsa sosyolojik bilginin kendiliğinden geleceğini ifade etti ve son olarak bilginin İslamlaştırılması diye bir şey yoktur dedi. Prof. Dr. Taş ise, Cemil Meriç'ten alıntı yaparak sosyolojinin en büyük keşfinin bir ideoloji olduğunu kabul etmesidir dedi. Sosyolojiyi bilim yapan konusu değil metodolojisidir diyerek sosyolojinin konu edindiği her şeyi diğer bilim dallarının da çalıştığını belirtti. Teori-metodoloji sorununun bir *nâkise* değil de *dinamik* olduğunu, toplum değişiyorsa onu anlama metodlarının da değişeceğini ifade etti. Sayın Taş, son söz olarak 'Din sosyolojisi akademik konuları değil de yaşanan dini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmalıdır' diyerek kanaatimizce toplantının genel bir sonucu olacak bir cümle ile değerlendirmesini bitirdi. Ünver Günay bizim toplumumuzdaki tartışmaların Batıda da olduğunu söyleyerek din sosyologlarına bir çağrı yaparak toplantıyı kapattı. Un var, şeker var, yağ var neden hala helva yapmıyoruz. Konuşacağımıza çalışmalıyız ki eleştirilerimizin bir kıymeti olsun diyerek toplantıyı sonlandırdı.

Yukarıda ifade edilen tebliğ, tartışma ve değerlendirmelerle gerçekleşmiş olan 9. Koordinasyon toplantısının ülkemiz din sosyologlarının yaptığı çalışmaların, ortaya koyduğu fikirlerin ve bu toplantıda ısrarla vurgulan nicel çoğunluğun ortaya konulması ve yeni hedeflerin oluşturulmasında meydana gelen sinerji açısından çok ciddi katkısının olduğu yadsınamaz. Toplantının daha faydalı nasıl olması gerektiği ile ilgili tekliflerden sonra gelecek yılın toplantısının Samsun'da yapılması kararlaştırılıp ilerleyen yılların planları yapıp toplantı sona erdi.

Notlar

(*) Ar. Gör. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

(**) Ar. Gör. Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.